

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ШКОЛАХ УКРАЇНИ В 20-30-ТІ РР. ХХ СТ.

У статті висвітлюються форми та методи організації фізичного виховання у школах-семирічках та середніх школах України в окреслений період, дана характеристика комплексу ГПО як організаційної основи шкільної системи фізичного виховання в 30-ті рр.. минулого століття. Виявлено основні тенденції і суперечності в організації фізичного виховання в навчальній, позаурочній та позашкільній діяльності школярів на етапі становлення й розвитку шкільної системи фізичного виховання.

У 20-ті рр. перед школою постало завдання вдосконалення процесу навчання та виховання. Фізичне виховання, як складова частина цього процесу, мало сприяти успішному виконанню цього завдання. Перші кроки з організації фізичного виховання в школах потрібно було робити в надзвичайно важких умовах. Треба було здолати недооцінку цього предмета з боку старої частини вчителства, оскільки інструкторів із гімнастики радянська школа ще не мала. Великі труднощі були і з матеріальним забезпеченням (відсутність навчальних посібників), належної матеріальної бази [1].

На початку 20-х років також велися дискусії щодо методів ефективного фізичного розвитку дитини. Один із фахівців у цій галузі, І. Бреслав, писав: "Що стосується методики фізичного виховання, то необхідно, перш за все, засвоїти найпростіші прийоми фізичних вправ. Переходячи потім до більш складних прийомів, потрібно свідомо, а не механічно, привчитися розділяти їх на простіші прийоми, які є їх складовими частинами. Треба вміти з окремих простих прийомів складати більш складні та із окремих складних – виділяти найпростіші, вміти їх порівнювати і робити висновки" [2: 30]. Він ототожнював людський організм із машиною, яка, на відміну від інших живих машин, керується не ззовні, а зсередини, а тому методи фізичного виховання повинні бути спрямовані на "матеріал, який підлягає педагогічній обробці, тобто на організм дитини" [2: 32], на його нервово-судинну та м'язову системи. При цьому вважалося, що дитячий організм – це не дорослий організм у зменшеному вигляді, а організм, який розвивається. На першому плані в школі 20-х років стояли так звані трудові процеси. Вони спонукали дитину бути уважною, правильно розраховувати її сили та виконувати рухи в заданому порядку. Тому вони впливали не стільки на суто м'язову, скільки на нервову характеристику рухів, сприяючи розвитку м'язових відчуттів та координації. Але трудові процеси мали й негативний вплив. Вони майже завжди були надто однобокими. У них брала участь тільки незначна, а часто досить обмежена кількість м'язів. Після уроків трудового навчання обов'язково проводилися так звані коригуючі гімнастичні вправи. У зв'язку з тим, що школи не мали кваліфікованих спеціалістів, неправильне користування фізичними вправами часто-густо призводило до тяжких наслідків у дитячому організмі. В основному це стосується викривлення хребта. Наприкінці 20-х років ця вада була притаманною майже 50 % школярів, а тому коригуюча гімнастика в школі була необхідна.

До вправ шкільної гімнастики загальнорозвиваючого типу, а також корекційних вправ (за типом шведської гімнастики) слід додати й дуже популярний у той час Кляпповський метод виправлення недоліків, пов'язаних з хребтом, які використовувалися в трудових школах-семирічках.

Метод корекції хребта, за Кляппом, мав такі переваги: 1) розраховувався на власну силу учнів; 2) виконувався без допомоги яких-небудь спеціальних пристроїв; 3) допускав масове застосування. Коригуюча гімнастика, за Кляппом, поділялася на вправи у повзанні, витягуванні, вирівнюванні та зміцнюючі вправи [3].

Крім того, фізичні вправи, які проводилися в трудових школах, поділялися на природні рухи, вільні вправи, пластичну та ритмічну гімнастики, рухливі та спортивні ігри, а також спорт.

Основною формою фізичного виховання школярів, де використовувалися фізичні вправи, був урок фізичної культури. На жаль, на початку 20-х років проводити уроки з фізичного виховання дітей та підлітків не було можливості. Це пояснюється кількома причинами: відсутністю належної матеріальної бази, інструкторів з фізичної культури, браком коштів, відсутністю єдиної програми з фізичного виховання для семирічних шкіл та закладів професійної освіти, а також недооцінкою тієї ролі, яку виконує фізичне виховання школярів у їх гармонійному розвитку. "Викладач фізичного виховання є, так би мовити, пасинком всієї педагогічної сім'ї" [4: 2]. У школах не було не тільки гімнастичних залів, але й взагалі місця, де можна було б виконувати фізичні вправи.

Але після постанови ЦК РКП(б) від 13 липня 1925р. "Завдання партії в галузі фізичної культури" ситуація змінилася на краще. Постанова позитивно вплинула як на всю організаційну структуру фізкультури в школі, так і на організацію та проведення, власне, самого уроку фізкультури.

До початку 1927-28 навчального року Наркомос разом із ДВРом та Головоцвухом опублікував "Програми і методичні записки єдиної трудової школи", до яких увійшли і програми з фізичної культури для шкіл 1-го ступеня.

Нова схема ДВРа спростила урок, який замість десяти серій почав складатися всього з шести: 1) порядкові, фігурна марширування та ходьба; 2) порядкові та профілактичні; 3) метання і рівновага; 4) піднімання і лазіння; 5) швидка ходьба, біг, підстрибування, стрибки і танці; 6) повільна ходьба, дихальні та відволікаючі вправи.

Нарешті, був розроблений план уроку, який мав покласти край різнобою та кустарництву у фізкультурній школі. Вчителі гімнастики покладали на нього великі надії. Проте на практиці ДВРовські програми фізичного виховання в школах-семирічках були на 90 % відірвані від життя. З того моменту, як ці програми стали

впроваджуватися в місцевих умовах у життя, помітно став падати інтерес учнів до уроків фізкультури, різко збільшилася кількість прогулів. "У провінційних школах не те, що про інвентар, але навіть про найголовніше – залу для фізичних вправ вести мову не доводилось" [5: 2].

Певне поліпшення в організації фізичного виховання в школах України спричинили рішення ЦК ВКП(б) про школу (1931, 1932 рр.). У школах повністю відмовилися від комплексного методу та методу проєктів і відновили окремі шкільні предмети. Це стосувалося і фізичного виховання. Урок визнавався основною формою навчальних занять. Тому уроки фізичного виховання проводилися систематично, що дозволяло масово залучити учнів до загального фізичного розвитку.

Позитивному впливу на розвиток системи фізичного виховання школярів сприяло введення комплексу ГПО. Комплекс "Готовий, до праці та оборони", який повністю відбивав у своїх вимогах настанови радянської фізкультури в цей період, став основою для побудови єдиної системи фізичної культури як у СРСР, так і в Україні зокрема, та забезпечував єдність системи фізкультури в школі. Цей комплекс став організаційною основою всієї фізкультурної роботи в школі. На основі нормативів та вимог комплексу ГПО були перероблені програми з фізичної культури. Крім цього, розроблялися комплекси вправ і норм для дітей і підлітків на значок "Будь готовий до праці та оборони" (БГПО) та "Здорова пролетарська зміна" (ЗПЗ).

Змінився і сам урок фізкультури в школах. Він став більш подібний до типового сучасного уроку і складався з п'яти частин. Крім вступної та заключної частини, існували три фази уроку. Першою була фаза засвоєння фізкультурного матеріалу школярами переважно шляхом безпосереднього виконання ними вправ та ігор на уроці. Друга фаза включала оволодіння внутрішнім змістом фізкультурного матеріалу, тобто оволодіння та вдосконалення своїх психофізичних якостей та прикладних видів фізичних вправ на основі комплексу ГПО. Третьою була фаза виявлення підготовки школярів до оволодіння ними як своїми психофізичними, так і психомоторними якостями.

Введення комплексу "Будь готовий до праці та оборони" в шкільне середовище, оцінювання фізичного розвитку на базі його нормативів, безумовно, посилило організаційну структуру всієї фізкультурної роботи; успішність учнів із фізичного виховання демонструвала посередній фізичний розвиток школярів.

Тому в середині 20-х рр. у справі організації фізичної культури НКО була складена інструкція, з якої видно, що переведення всієї роботи з організації фізкультурних занять в установах НКО і відповідальність за цю роботу покладається на ОкрІНО, бо уроки фізичної культури часто-густо не проводилися або через недооцінку вчителями фізичного виховання дітей, або через співпадання в розкладі уроків фізичної культури з уроками інших дисциплін, де перевага, як правило, надавалася останнім. "В Наркомосі є відомості про те, що деякі ОкрІНО зменшують в навчальних планах кількість годин, призначених на викладання фізкультури, і що школи самі, без дозволу ОкрІНО, стають на цей шлях, замінюючи фізкультурні заняття на інші дисципліни. НКО звертає увагу всіх ОкрІНО на неприпустимість такого явища. ОкрІНО повинні пильно стежити за тим, щоб викладання фізкультури в установах НКО не зменшувалось згідно з навчальними планами та не замінювало на інші лекції. Окрім того, ОкрІНО мусить посилити роботу в справі фізичної культури в усіх типах освітніх закладів, бо вже тепер у нашій шкільній практиці ми не задовольняємо вимог, що їх ставить рівень розвитку радянського суспільства в галузі фізкультури" [6: 56].

Серед причин, які зумовили слабкий розвиток фізкультури в школі до прийняття комплексу ГПО, перш за все слід відзначити недостатню увагу до цієї роботи з боку місцевих органів народної освіти, які не зважали на неодноразові вказівки Наркомосу.

Не менш важливою обставиною, яка мала негативний вплив на становлення фізкультурного руху серед школярів, була слабка матеріально-технічна база. Із центрального бюджету кошти на цю роботу не виділялися, а місцеві бюджети мали можливість оплачувати тільки години на фізкультурну роботу відповідно до навчального плану.

За такої ситуації гігієнізація процесу виховання стає найважливішим засобом організації фізичного виховання в трудових школах на цьому етапі.

Слід зазначити, що тенденція до воєнізації у другій половині 20-х рр. виявляється як у розробці програм, так і в особливій організації фізичного виховання в школах. Всю військово-оборонну роботу з учнями різних вікових груп радили проводити на базі програмного мінімуму з фізичної культури для семирічної школи. Робота з воєнізації фізичної культури мала бути насичена такими елементами фізичних вправ, які потім були б придатні для роботи у військових гуртках (ходіння, біг, стрибки, вправи на рівновагу, лазіння, метання).

У 1939 році, у зв'язку з ускладненням міжнародної ситуації, шкільні програми з фізичної культури були переглянуті в бік їх тотальної воєнізації. Перед загальноосвітніми школами було поставлено завдання більш широкого використання засобів фізичного виховання школярів із метою зміцнення обороноздатності країни. До програм із фізичного виховання учнів були включені початкова військова підготовка та навички рукопашного бою. Початкова школа стала першою ланкою такої підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кравець В. Історія української та зарубіжної педагогіки. Навчальний посібник для студентів навчальних закладів та університетів.– Тернопіль, 1994 – 359 с.
2. Бреслав І. Фізичне виховання в трудовій школі // Шлях освіти.– 1924. – № 11- 12. – С. 30.
3. Блях В.А. Шкільна коригуюча гімнастика по Кляппу // Теорія і практика фізичної культури.– 1927. – № 2. – С. 26– 27.
4. Нужен ли "нормальный" урок в школе // Физкультура и спорт. – 1929. – 12. – С. 2.
5. Еще о "нормальном" уроке // Физкультура и спорт – 1929.– № 2. – С. 2.

6. Державний архів Харківської області (ДАХО). – ф. Р-2786, оп. 1, спр 134, арк. 56.
7. Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – ф. Р-31, оп. 1, спр. 86, арк. 46.
8. За "нормальный" урок в школе // Физкультура и спорт – 1929. – № 11. – С. 2.
9. Против "нормального" урока в школе // Физкультура и спорт. – 1929. – № 6. – С. 3.

Матеріал надійшов до редакції 15.09. 2006 р.

Крук Н.З. Особенности организации физического воспитания в школах Украины в 20-30-х годах XX ст.

В статье раскрываются формы и методы организации физического воспитания в школах-семилетках и средних школах Украины в указанный период, дана характеристика комплексу ГТО как организационной основы школьной системы физического воспитания в 30-х гг. прошлого века. Выявлено основные тенденции и разногласия в организации физического воспитания в учебной, внеурочной и внешкольной деятельности школьников на этапе становления и развития школьной системы физического воспитания.

Kryk M.Z. The peculiarities of physical training organization in Ukrainian schools in 20-30-s of 20-th century.

The article enlightens the forms and methods of physical training's organization in seven-year and secondary schools in Ukraine in the determined period of time, there are also given the characteristic of the complex "Ready for the labor and the defense"(RLD) as an organizatory basic on physical training's school system in 30-years of the previous century. The main tendencies and differences in the physical training's organization in educational and non-educational activities on the stage of formation and development of physical training's school system are investigated.